

Současný stav a možnosti prezentace nemovitých archeologických nálezů na území Jihočeského kraje

Jiří HAVLICE

S narůstající intenzitou stavební činnosti především v jádrech středověkých měst i na dalších archeologicky exponovaných územích roste též množství záchranných archeologických výzkumů, při jejichž realizaci dochází k odkrývání nemovitých nálezů, které po ukončení výzkumu není možné přemístit do depozitáře či lapidária. Základním požadavkem památkové péče by v těchto případech měla být jejich maximální možná ochrana před následnými stavebními zásahy a také důkladná konzervace, byť by se jednalo pouze o opětovné zasypání. Není však třeba zdůrazňovat, že současná praxe vypadá zcela jinak a odkryté archeologické situace jsou až příliš často bezohledně ničeny, neboť snaha o jejich záchranu podléhá soustředěnému tlaku ekonomicky silných investorů a stavebníků. Navzdory této neutěšené situaci by se měl každý archeolog a památkář snažit zajistit nejen nutnou konzervaci, ale u nálezů s vyšší historickou či vypovídací hodnotou také jejich vhodnou prezentaci in situ.¹ Možnosti takovéto prezentace jsou však limitovány jak chybějící legislativou, kdy jedinou právní normou upravující nakládání s odkrytými archeologickými nálezy je

Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy (Maltská konvence),² tak převažující neochotou investorů a vlastníků objektů, pro něž případná prezentace zpravidla znamená růst nákladů a zmenšení komerčně využitelné plochy.

Pokud svou pozornost zaměříme na území jižních Čech, zjistíme, že podobně jako v jiných regionech je nejběžnější formou prezentace archeologických situací na místě nálezu půdorysné vyznačení prozkoumaných objektů nebo jejich částí. Obliba tohoto řešení pramení z jeho nízké finanční náročnosti, neboť většinou spočívá pouze v použití odlišného typu dlažby, a dále pak v minimálních omezeních kladených na další využití zkoumané plochy. Pokud je tento typ prezentace užit na veřejných prostranstvích, pak prakticky nijak neovlivňuje pohyb chodců ani automobilů a ani v interiérech zpravidla nekoliduje s požadavky vlastníků či provozovatelů. Samotné půdorysy ale mají jen omezenou vypovídací schopnost a bez doplnění o další informace, například v podobě doprovodných textů nebo vitriny s nálezy, běžnému návštěvníkovi mnoho neřeknou, pokud si jich vůbec všimne. V praxi pak tyto půdorysy až příliš často

Všechny fotografie jsou z archivu NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích.

Obr. 1. České Budějovice, Piaristické náměstí, základové zdivo boční kaple klášterního kostela Obětování Panny Marie vyznačené v dlažbě náměstí.

končí zamaskovány pod parkujícími automobily či regály se zbožím a veškeré úsilí a náklady spojené s jejich pořízením přicházejí vniweč. S tímto způsobem prezentace se můžeme setkat ve většině jihočeských historických měst i na řadě památkových objektů, avšak bývá použito zpravidla jen u nevelké skupiny „atraktivních“ lokalit, mezi něž patří například městské brány (Pražská brána v Táboře, Kájovská brána v Českém Krumlově), hradby a věže (bašta v Hradební ulici v Českém Krumlově, hradba na Kotnově v Táboře, hradní věž v Nových Hradech) a sakrální stavby (zdivo dominikánského kláštera na Velkém náměstí v Písku, boční kaple u klášterního kostela Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích). Spíše ojediněle bývají takto vyznačeny jiné typy archeologických objektů, jako jsou technologická zařízení (studna na náměstí Míru v Jindřichově Hradci, pec v budově opatství v klášteře Zlatá Koruna), hradní paláce (východní křídlo píseckého hradu)

■ Poznámky

1 Problematikou prezentace archeologického dědictví na území hlavního města Prahy se naposledy zabýval Milan JANČO: „Cylinder“ historie jednoho náměstí v Kodani (Prezentace výsledků archeologického výzkumu – nemovitých archeologických nálezů – in situ), in: Zprávy památkové péče 66, 2006, č. 2, s. 144–147. V jižních Čechách byla zatím souhrnně věnována pozornost pouze městu Český Krumlov, viz Petra EFFENBERKOVÁ: *Možnosti a stav prezentace výsledků stavebních rekonstrukčních prací spojených s provedením archeologických výzkumů na příkladu města Český Krumlov*, nepublikovaná závěrečná práce kurzu Památková péče, stav, problémy a perspektivy na Ústavu dějin umění FF UK, Praha 2005.

2 Nakládání s odkrytými archeologickými nálezy je věnován článek 5 – Integrovaná konzervace archeologického dědictví, který mimo jiné stanovuje, že každá strana zajistí v případě, že budou během stavebních prací nalezeny součásti archeologického dědictví, jejich konzervaci na původním místě, bude-li to proveditelné.

Obr. 2. České Budějovice, náměstí Přemysla Otakara II., nádvoří radnice, půdorysy středověkých objektů a studny.

Obr. 3. Tábor, hrad Kotnov, gotická hradba prezentovaná na nádvoří.

Obr. 4. Tábor, ulice M. Húsky čp. 54, středověká jímka pod skleněným jehlanem v prostorách galerie.

Obr. 5. Klášter Zlatá Koruna (okres Český Krumlov), vstup do podzemní chodby a půdorys pece prezentované v budově opatství.

či půdorysy měšťanských domů (nádvoří radnice v Českých Budějovicích). Do této skupiny lze také zařadit poměrně časté případy, kdy byla částečně prezentována nebo i zcela rehabilitována starší archeologicky zjištěná podlaha či zádlažba; ostatně řada zjišťovacích výzkumů byla přímo vyvolána požadavkem ověřit existenci a stav historické úpravy komunikací.³

Oproti půdorysnému vyznačení archeologických situací je kvalitativně vyšším stupněm prezentace zpřístupnění vlastních zakonzervovaných nálezů. Nesporným pozitivem tohoto řešení je jak plné zachování památkové hodnoty nálezu v původním prostředí, tak přímý kontakt návštěvníka s auten-

tickou památkou. Snaha prosadit tento typ prezentace ale v praxi většinou naráží na silný odpor investora, který argumentuje obtížností změnit projekt, zvýšenými náklady a omezeními pro další využití objektu. Z těchto důvodů se podaří zpřístupnit in situ jen malé procento nálezů a mnohdy jen v lokalitách, kde se shodují zájmy památkové péče a vlastníka nemovitosti. Velmi často se to daří v památkových objektech zpřístupněných veřejnosti (podzemní chodba a pec v klášteře Zlatá Koruna, cisterna s odvodním kanálem na hradě Landštejn, románská apsida a kaple u baziliky Navštívení Panny Marie v milevském klášteře, studna na nádvoří hradu ve Strakoniciích, jímka v ulici M. Húsky 54 v Táboře, cisterna ve sklepe radnice v Českém Krumlově, renesanční vodovod v budově Prachatického muzea) nebo u objektů, u nichž se vlastníci domnívají, že prezentovaný nálezu zvýší zájem veřejnosti a on jej využije při svém podnikání. Klasickým příkladem jsou archeologicky prozkoumané studny a jímky zakomponované v prostorách restaurací (studna v Krajinské 10 v Českých Budějovicích, studna na Zákosteleckém náměstí 72 v Jindřichově Hradci). Kromě

studní a různých typů vodních rezervoárů, které jsou v jižních Čechách nejčastějším typem archeologických nálezů prezentovaných in situ (dalším příkladem je studna na Latráně 15 v Českém Krumlově, cisterny v Pražské 13 a Úzké 298 v Táboře), na původním místě jsou často zachovávány též odpadní jímky (Pražská 220 a Svatošova 308 v Táboře) a reliktů zděné architektury (základové zdivo starší fáze kostela sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci, takzvaná vlčí jáma na hradě Pořešín).

■ Poznámky

3 I těmto nálezům je nutné zajistit propagaci, neboť s klesajícím zájmem návštěvníků je postupně zanedbávána jejich údržba. Kupříkladu unikátní raně novověká podlaha z přepůlených kostí zaražených do země, která byla v roce 1993 objevena v Široké 74 v Českém Krumlově, byla na místě nálezu zčásti zakonzervována a prezentována pod kovanou mříží. Údajně pro nízký zájem veřejnosti však po několika letech nový majitel objektu odpoví osvětlení a od té doby má běžný návštěvník jen minimální šanci si tohoto cenného nálezu všimnout.

Obr. 6. Trocnov (okres České Budějovice), základové zdi vo dvorce Jana Žižky.

Samostatnou kapitolu představují archeologické lokality kompletně odkryté při plošném výzkumu, které jsou buď zcela, nebo částečně prezentovány pod širým nebem. Protože v jihočeském regionu téměř nebyly velké systematické výzkumy realizovány, patří do této skupiny pouze dvě lokality, kterými jsou Žižkovo rodiště Trocnov a zaniklá středověká ves Pfaffenschlag u Slavonic. V Trocnově byly postupně prozkoumány a jako součást Památníku Jana Žižky z Trocnova zpřístupněny základy dvou středověkých dvorců, z nichž jeden patřil rodině Jana Žižky a druhý jeho strýci Mikšovi z Trocnova.⁴ V současné době jsou poměrně kvalitně udržované areály obou dvorců začleněny do prohlídkového okruhu, který dále zahrnuje expozici husitského hnutí, monumentální pomník od prof. J. Malejovského a místo údajného Žižkova narození.⁵ Zaniklá středověká ves Pfaffenschlag byla prozkoumána dr. V. Nekudou v letech 1960–1971, kdy byla zařazena do základního výzkumu v oblasti společenských věd. Po ukončení terénních prací zde byly zakonzervovány základy celkem šestnácti domů, čímž byl prezentován kompletní půdorys vrcholně středověké kolonizační vsi.⁶ Přestože způsob konzervace a prezentace obou lokalit odpovídá době svého vzniku, jejich přínos pro popularizaci archeologie je značný, neboť obě místa si díky kvalitní údržbě a propagaci udržují stabilně vysokou návštěvnost.

Jádra jihočeských historických měst zůstala prozatím ušetřena rozsáhlých podzemních staveb spojených s plošným zánikem archeologických situací, při nichž zpravidla dochází k odkrytí nálezů vhodných k následné prezentaci.⁷ Jedinou akcí tohoto typu byla silně medializovaná kauza tábořské synagogy v lokalitě Na Parkánech. Zde investor přišel s návrhem vybudování třípodlažního podzemního parkoviště na nezastavěném po-

zemku v těsné blízkosti hradu Kotnov v Městské památkově rezervaci Tábor. Při záchranném výzkumu, který zde v roce 2005 provedlo Husitské muzeum v Táboře, byla na zkoumané ploše zjištěna vysoká koncentrace objektů dokládajících vývoj osídlení od 13. do 19. století (zemnice a cisterna z 13. století, gotické sklepy a hradební zeď, základy židovské synagogy z roku 1875).⁸ Následovala intenzivní jednání o změně projektu, přičemž ze strany pracovníků NPÚ a Husitského muzea bylo požadováno zakonzervování nejdůležitějších nálezů in situ a jejich prezentace v prostorách parkoviště. Jednání se účastnili též zástupci Židovského muzea v Praze, kteří podali neúspěšný návrh na prohlášení synagogy za kulturní památku. Výsledkem bylo kompromisní řešení prezentovat dvě obvodové zdi synagogy a středověkou hradbu v podzemí a vyznačit půdorys synagogy na úrovni terénu.⁹ V celé kauze sehrála pozitivní roli i mediální kampaň, kdy se informace o vývoji případu opakovaně objevovaly v televizním zpravodajství a denním tisku.

Při hledání cesty, jak zvýšit množství archeologických situací zachovaných a prezentovaných v místě nálezů, je potřeba zaměřit se na proces tvorby územních plánů, v nichž by měla být vyznačena území, kde lze na základě písemných pramenů či starších výzkumů předpokládat výskyt významných archeologických nálezů.¹⁰ Jestliže investor získá dostatek informací již ve fázi hledání vhodné lokality pro plánovanou stavbu, bude moci včas zvážit, zda od záměru na daném místě odstoupit, nebo přijmout rizika spojená s případným odkrytím nemovitých nálezů. Rovněž kvalitně zpracované odborné vyjádření podle § 14 památkového zákona umožňuje zahrnout do podmínek realizace stavby požadavky na ochranu a zpřístupnění nálezů, které lze na lokalitě odůvodně-

přepokládat. Samozřejmostí při vydávání odborných vyjádření by proto měla být práce s mapami stabilního katastru, historickou ikonografií a dalšími prameny, v nichž mohou být zachyceny dnes již zaniklé starší objekty. Nepochybně i při splnění těchto podmínek zůstane řada nálezů, které není možné předvídat a jejichž existenci prokáže až záchranný archeologický výzkum. V takových případech mnohdy sehrává důležitou roli vhodně vedená medializace, která společně s přesvědčovacími schopnostmi archeologa může vést k zachování a zpřístupnění nálezů. Pokud bude všech těchto ideálních podmínek dosaženo, je šance, že se prezentace archeologických nálezů in situ v budoucnu stane z okrajového jevu jedním z běžných výstupů archeologických výzkumů.

■ Poznámky

4 Archeologické vykopávky v Trocnově zahájil již v roce 1921 dr. J. Petřík z podnětu borovanského Spolku pro zbudování Žižkova pomníku. Jejich cílem bylo nashromáždit informace o podobě Trocnova v době, kdy zde Jan Žižka sídlil, viz Jan PETŘÍK: *Trocnov. Průvodce minulostí a přítomností*, České Budějovice 1938. Další etapa výzkumu zde probíhala od roku 1956 pod vedením dr. A. Hejny, který provedl revizní výzkum na místě Petříkových vykopávek (Mikšův dvorec) a poté lokalizoval a odkryl druhý dvorec patřící Janu Žižkovi. Práce byly součástí celkové obnovy areálu Žižkova rodiště realizované Státním výborem pro výstavbu památníků, viz Antonín HEJNA: *Výsledky archeologického výzkumu v Trocnově*, in: Jihočeský sborník historický XXVI, 1957, s. 1–4.

5 Viz <http://www.pamatnikjz.cz>.

6 Vladimír NEKUDA: *Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic*, Brno 1975.

7 Stavby podzemních parkovišť v lokalitě Bakaláře v Písku a v Horní ulici v Českém Krumlově zůstaly jen ve stadiu projektu. K oběma těmto akcím bylo vydáno zamítavé odborné vyjádření NPÚ a po medializaci narazily též na odpor veřejnosti.

8 Viz <http://www.geo-cz.com/synagoga>.

9 Závazné stanovisko k výstavbě parkovacího domu vydal odbor územního rozvoje městského úřadu v Táboře 18. 4. 2007. V současné době (květen 2008) jsou všechny archeologické situace provizorně zahrnuty a plocha stále slouží jako klasické nadzemní parkoviště.

10 K tomu Jana KALFERSTOVÁ: *Ochrana archeologického dědictví na původním místě*, in: *Zprávy památkové péče* 66, 2006, č. 2, s. 132.